

**GELENEKSEL KIRSAL YERLEŞİMLERDE SOSYO-KÜLTÜREL DEĞİŞİMİN MEKÂNA
YANSIMALARI: MALATYA/DARENDE GÜNPINAR YERLEŞİMİ ÖRNEĞİ**

Dr. Öğr. Üye. Nihal Arda AKYILDIZ*

ÖZ

Geçmişten günümüze modernleşme ve sanayileşmeyle başlayan kentsel alanlardaki yer değiştirme kadar, farklı nedenlerle kırsal alanlarda yaşadığı yerleşimi istemli veya zorunlu olarak terk etme, göç etme olgusu da yaşanmıştır. Kırsal alanlardan kentlere göç hareketi - özellikle sanayileşme sürecinde- yeni boyutlar kazanmıştır. Sosyal ve ekonomik yaşam şartlarını yükseltme gerekçesiyle yapılan kentlere göç veya kırsal yerleşim alanlarının terk edilmesi kadar, çeşitli dönemlerde yaşanan tehcirler de toplumsal ve kültürel değerleri oldukça önemli bir biçimde etkilemiştir. Göç, terk, mübadele ve tehcir gibi nedenlerle yaşanan değişim süreçleri; göç alan ve veren bölgedeki insanları, ilişkileri, bölgeye has kültürel değerleri, yaşam çevrelerini ve mekânsal tüm değerleri de önemli değişimlere uğratmıştır. Çeşitli sebeplerle yer değiştiren ya da değiştirmek zorunda kalan bireyler, gittikleri her coğrafyada yeniden var olma ve yeniden sosyo-kültürel yapısını yaşatabilme çabasına girmiştir. Yer değiştirmeler sonucunda yeni gereksinimlerle şekillenen bu yaşam çevreleri, özellikle geleneksel kırsal yerleşim alanlarındaki değerleri ve kültürel bütünlüğün varlığını tehlikeye sokmuştur. Kırsal yerleşim alanında kullanıcı terkenden kaynaklı olarak konut yapılarında, ortak etkileşim alanlarında, sokak dokularında, dini ve kültürel yapılarda da önemli eskime, köhneme ve yok oluş olarak nitelendirilebilecek fiziki değişimler yaşanmıştır. Yerleşim alanını terk eden topluluklara ait kültürel miras değerleri, yaşam alışkanlıklarına göre şekillenmiş yerleşim dokuları ve bunları zenginleştiren konut ve dini yapılar kadar; kendilerine has özgün yapı işçilik teknikleri de bölgeye miras bırakılmıştır. Kırsal yerleşim alanlarına sonradan gelen yeni topluluklar, var olan sosyo-kültürel yapı yansımalarını kendi kültür yapılarına, dini ve manevi geleneklerine uymaması gerekçeleri ile terk edebilmişlerdir. Bu değerleri yok sayma referansıya, kendi kültürel değerlerine göre şekillenen dini, mesken ve kamusal yapılarına uygun olarak kırsal yerleşim alanlarının merkezlerini değiştirerek yeni yapılaşmalara gitmişlerdir. Yeni ihtiyaçlar doğrultusunda şekillenen tercihler ve kullanım değerleri, var olan kültürel miras değerlerinde de önemli değişimler yaşatmıştır. Geleneksel kırsal çevrenin korunması ve yaşatılması, değerlerin ve kültürel bütünlüğün gelecek nesillere aktarılması açısından önem arz etmektedir. Bu bağlamda çalışma alanı olarak Ermeni tehciri nedeniyle zorunlu göç sonrası önemli sosyo-kültürel değişimlere uğrayan Malatya İli Darende İlçesinin Günpınar yerleşim bölgesi seçilmiştir. Günpınar ile ilgili literatür incelendiğinde, yerleşim hakkında oldukça az bilginin bulunduğu; tehcir nedeniyle yaşananlarla ilgili olarak da detaylı bir çalışmanın yapılmadığı görülmüştür. Bu nedenle konu hakkında bilgiler almak üzere Günpınar yerleşim alanında yaşayan kişilerle yapılan söyleşilerde; aynı zamanda yerinde gözlemlerle göçlerin yaşandığı süreçle birlikte yerleşme süreci ve o zamandan bugüne kadar gerçekleşen sosyal, kültürel ve mekânsal dönüşümler analiz edilmiştir. Çalışma, elde edilen veriler, alan araştırmaları ve yerleşim alanıyla ilgili ulaşılabilen literatür ile de desteklenmiştir. Bu anlamda Malatya Günpınar yerleşim alanında yaşanan göç, terk ve mübadele gibi nüfus yer değişimleri sonrasında, bölgenin sahip olduğu sosyo-kültürel ve mekânsal yapılarının yeni gereksinimler sonrasında uğradığı değişimlerin tespiti hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kırsal yerleşim alanları, Göç, Tehcir, Sosyo-kültürel değişimler, Mekânsal değişimler.

* Balıkesir Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Balıkesir - Türkiye. nihalardaakyildiz06@gmail.com.tr, Orcid ID: 0000-0003-1948-188X.

SPACE REFLECTIONS OF SOCIO-CULTURAL CHANGE IN TRADITIONAL RURAL SETTLEMENTS: EXAMPLE OF GÜNPINAR SETTLEMENT IN MALATYA/DARENDE

ABSTRACT

From past to present, substitution in urban areas that started with modernization and industrialization, as well as the phenomenon of voluntary or compulsory leaving the settlement that is lived in rural areas and migration for different reasons has also been experienced. Migration movement from rural areas to cities -especially during the industrialization process- has gained new dimensions. The deportations experienced in various periods affected the social and cultural values in a very important way, as much as the migration to the cities or the abandonment of rural settlements on the grounds of increasing social and economic living conditions. Processes of change experienced due to reasons such as migration, abandonment, exchange and deportation; have also caused the people, relations, cultural values unique to the region, living environments and all spatial values in the region of immigration and relocation to undergo significant changes. Individuals who have moved or had to change places for various reasons have made an effort to re-exist and maintain their socio-cultural structure in every geography they go. These living environments, which have been shaped by new requirements as a result of displacement, have jeopardized the existence of values and cultural integrity, especially in traditional rural settlements. In rural settlement areas, physical changes, which can be described as obsolescence and extinction, have also occurred in residential structures, common interaction areas, street textures, religious and cultural structures due to user abandonment. The settlement patterns shaped according to their living habits, and the housing and religious structures that enrich them; and their unique building craftsmanship techniques were also bequeathed to the region as much as the cultural heritage values belonging to the communities that left the settlement area. New communities that came to rural settlements, may have abandoned the existing socio-cultural structure reflections later on the grounds that they do not fit their own cultural structures, religious and spiritual traditions. With the reference of ignoring these values, they changed the centers of rural settlements in accordance with their religious, residential and public structures shaped according to their own cultural values and tended towards new constructions. Preferences and usage values shaped in line with new needs have also caused significant changes in existing cultural heritage values. The protection and preservation of the traditional rural environment is important in terms of transferring values and cultural integrity to future generations. In this context, Günpınar settlement of Malatya Province Darende District, which has undergone significant socio-cultural changes after the forced migration due to the Armenian relocation, was chosen as the study area. When the literature about Günpınar were examined, it has been observed that there is very little information about the settlement; and there has not been a detailed study on what happened due to the relocation. For this reason, interviews were made with the people living in the Günpınar settlement area to get information about the subject; while the settlement process and the social, cultural and spatial transformations that have taken place since then have been analyzed at the same time, with on-site observations. The study was also supported by the data obtained, field researches and the literature available about the settlement area. In this sense, it is aimed to determine the changes in the socio-cultural and spatial structures of the region after the new requirements due to the population displacements such as migration, abandonment and population exchange in the Malatya Günpınar settlement area.

Key Words: Rural settlement areas, Migration, Relocation, Socio-cultural changes, Spatial changes.

Giriş

Halk arasında en yaygın kullanımıyla göç, bir barınma yerinden/mekânından başka bir yere gitmek, taşınmak veya yer değiştirmek anlamını ihtiva etmektedir. Nüfusun sosyo-kültürel değişim süreçlerini yaratan faktörlerden biri, çeşitli nedenlerle başlayan göç eylemidir. Kırsal yerleşim alanlarının yapısını değiştiren göç olgusu, bazen ekonomik ve kültürel nedenlerle; bazen de politik ve sosyo-psikolojik sebeplerle gerçekleşmiştir. Göçe dair tüm tanımlamalar -genel olarak- yer değiştirmeye dayalı bir sosyo-kültürel değişime odaklanmakta ve bu değişimi de bir süreç olarak nitelendirmektedir (Özcan 1998:78, Özer 2001:11, Tekeli 2006:69, Şahin 2008:88, Sepetçioğlu 2014:49). Bu bağlamda kırsal yerleşim alanlarından kentlere yapılan iç göç de kimi zaman güvenlik sebebiyle, kimi zaman da eğitim, yaşam koşullarının iyileştirilmesi gibi gerekçelerle yaşanmıştır. Bu yer değişimi bireylerin/toplulukların kendi tercih ve kararlarıyla gerçekleştirilmiştir. Ülkemizde yaşanan ve pek çok insanı etkileyen zorunlu göçlerden biri 1923 Türk-Yunan nüfus mübadelesi diğeri de 1915 Ermeni tehciri olmuştur. Bunların en önemlisi, farklı boyutlarıyla üzerinde çokça konuşulup tartışılan 1915 yılında gerçekleşen Ermeni tehciri olarak kabul edilmektedir. Tehcir sözcüğü, Arapça hicret (göç etmek) kelimesinden gelmektedir. Özellikle Osmanlı döneminde sıkça rastlanan tehcir, Ermenilerden önce Türklere ve Alevilere de uygulanmıştır (URL 1).

İstemli veya zorunlu göç olgusunu doğrudan ele alan çalışmalar, genellikle göç edilen yerin ya da mekânın olumsuzluklarını temel varsayım olarak incelerken, göçle dolaylı yoldan ilgilenen kuram çalışmalarıysa göçün sonuçlarını açıklamaya çalışmıştır (Çakır, 2011:137). Bu bakımdan zorunlu göç alan ve veren yerleşim alanlarının ne tür toplumsal sonuçlarla karşılaştığı, göçenlerin geride bıraktığı kültürel ve mekânsal değerlerin ne kadarının yaşatılabildiği konusu incelemeye değer nitelikte görülmektedir. Göç sonucunda göçmenlerin sahip olduğu tarihsel bellek, kültürel değerler ve mekân anlayışları da önemli değişimlere maruz kalmaktadır. Çünkü göç eden topluluk, sözlü kültür ürün belleklerini ve sahip oldukları kültürel kodları belleğinde taşıyarak gündelik yaşamına ve mekâna yansır (Ölçer Özünel, 2021). İnsanın sahip olduğu kısa süreli bellek birkaç dakikalık hatırlamayı, uzun süreli (long term) bellek ise saatler, günler, aylar hatta yıllar boyunca saklanan hatıraları ve alışkanlıkları sembolize eder (Cücenöğlu, 2010:173-175). Belleğin tarihsel çalışmalardaki önemi; bireyin geçmişte yaşadığı olayları betimsel biçimde yansıtması ve vaka tarihçesi (case history) yöntemi olarak kabul edilmesidir (Cücenöğlu, 2010:45). Buradan hareketle belleğin belgelenen; hatta 'resmi'leşen tarihi, soruna çare olmaktan çok siyasete tercüman olmaktadır, çünkü "belge belleği değiştirememektedir" (Atay, 2005:147). Bu bağlamda pek çok kulvarda siyasi, dini ve etnik yönüyle tartışılan konu, bu çalışmada apolitik bir biçimde farklı bir açıdan ele alınmıştır. Çalışma bellek ve deneyimlerin toplumsal hafızayı şekillendirirken sosyo-kültürel alışkanlıklarla birlikte mekânsal tercihleri de oluşturması nedeniyle, yerleşim alanları ve mekânların el değiştirmesi durumunda da yeni kullanıcılar tarafından mekânsal düzlemlerin ne şekilde evrildiğine odaklanmaktadır.

Mekân, insanlar arasında egemen olan ilişkilerin ve insan-kurum ilişkilerinin etkileşimlerinin var ettiği bir durum olup kendiliğinden oluşmayan bir düzlemdir. Bu

düzlemi biçimlendiren unsur, etkileşimlerin mekâna yansımaları ve ilişkilerin doğada somutlaşmasıdır (Peker, 1998:92). Yaşanan mekânın, kimlik algılaması üzerine etkileri vardır. Bu durum göç ile ilişkilendirilen her mekân düzleminde de kişilerin kimlik duygularını, belleklerini ve sahip olduğu kültürel değerleri de birlikte şekillendire gelmiştir (Sepetçioğlu, 2011:155). Göçmenler, göç ettikleri yerde -eğer iskânla ilgili bir uygulama yoksa- kendilerine tahsis edilen yaşam alanlarını, kendilerine benzer kişilerle birlikte sosyo-kültürel değerlerine uygun biçimde kurarlar. Bu nedenle göçmenler, yerleştikleri yerleşim yerlerini; geldikleri coğrafyadaki alışkanlıklarını ve sosyo-kültürel değerlerini buraya taşıyarak yaşamlarını biçimlendirirler. Bu bağlamda Ermeni tehcirinde de boşaltılan alanlara yerleştirilenler, yeni geldikleri beldeye kendi sosyo-kültürel alışkanlıklarını taşımış ve bölgeyi yeniden kendi mekânsal tercihleriyle şekillendirmişlerdir.

Ermeni tehciri, pek çok kaynakta farklı biçimlerde bahsedilen; özellikle Türk ve Ermeni kaynaklarda birbirine karşıt olan pek çok görüşün sıralandığı önemli bir konu olarak bilinmektedir. Her ne kadar 1915 yılında resmileşmiş olsa da; ilgili literatür incelendiğinde bu tarihten önce de çeşitli tehcir olaylarının yaşandığı anlaşılmaktadır. Ancak bu konuda kesin bir bilgi ortaya koymak mümkün olamamıştır.

Tehcirin etkilediği illerden biri olan Malatya'nın batı sınırlarındaki Darende/Günpınar kırsal yerleşimi, ele alınan konu bağlamında çalışma alanı olarak seçilmiştir. Günpınar yerleşim alanında yaşayan ve kültürel dönüşüm süreci hakkında bilgi sahibi olan kişilerle yapılan görüşmelerde, göçlerin yaşandığı süreçle birlikte yerleşme süreci ve o zamandan bugüne kadar gerçekleşen toplumsal, kültürel ve mekânsal dönüşümler kaydedilmiştir. Elde edilen veriler, alan araştırmaları ve ulaşılabilen literatür verileriyle de desteklenmiştir. Bu anlamda çalışmanın amacı, Malatya Günpınar yerleşim alanında yaşanan göç, terk, mübadele ve tehcir gibi nüfus yer değişimleri sonrasında; bölgenin sahip olduğu sosyo-kültürel yapı ve mekânsal tercihlerin ne tür bir değişime uğradığının tespit edilmesi olarak hedeflenmiştir.

Geleneksel Kırsal Yerleşimlerde Sosyo-Kültürel Değişim Nedenleri

Göç olgusu genel olarak sosyal, ekonomik, güvenlik, sağlık ve eğitim alanlarında daha iyi şartlara sahip olmak isteyen birey/insan gruplarının iç veya dış göç olarak adlandırılan yer değişim süreçlerini ihtiva eder. Dini, etnik, iktisadi, siyasi, sosyal ve diğer sebeplerden dolayı insan topluluklarının, hayatlarının bir kısmını veya tamamını geçirmek üzere *bir iskân ünitesinden diğerine yer değiştirme* olarak da adlandırılmıştır (Akkayan, 1979:34). Hangi açıdan bakılırsa bakılsın insanların/grupların zorunlu yâda istemli olarak zaman ve mekân içinde 'yer değiştirme' ya da 'yatay hareketlilik' süreci olan göç olayı; sosyo-politik, sosyo-ekonomik, sosyo-psikolojik ve sosyo-kültürel nedenlerden biri veya birkaçı eşliğinde gerçekleşmiştir (Çakır, 2011:131-132).

En büyük göçlerden biri olarak kabul edilen Ermeni Tehciri 27 Mayıs 1915'te çıkarılan 'Tehcir Kanunu' (eski adıyla Kanun-ı Muvakkat) geçici yasa ile başlatılmıştır. Bu yasayla *uygun görülen kişileri geçici olarak başka vilayetlere naklettirme yetkisi*, yerel mülki ve askeri yöneticilere verilmiştir. 30 Mayıs 1915 tarihinden itibaren Bakanlar Kurulu (eski adıyla Meclis-i Vükelâ) kararıyla tehcir yetkisi süresiz hale getirilmiştir (URL 1). Oysa Anadolu'da yaklaşık bin yıllık bir birliktelikle yaşayan Ermeni ve Türk

toplumları arasındaki dostane ilişkiler Türklerin Anadolu'ya girmesiyle başlamıştır. Bu ilişkide çeşitli dalgalanma, iniş çıkışlar olsa da iki topluluğun birbiriyle teması sadece birbirleri için sorun olmamış (Göka ve Beyazyüz, 2013:127); bu temas, 19. yy. başlarından itibaren ise bozulmaya başlamıştır. Özellikle Fransız İhtilali'nin milliyetçilik kıvılcımıyla başlayan etki, cereyan eden olaylarla birlikte Osmanlı-Rus Savaşı sonunda imzalanan Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşmasıyla da uluslararası bir nitelik kazanmıştır. Sonrasında Berlin Antlaşması'nda da beklentileri karşılanmayan Ermeni toplumunun, ilahlı örgütler kurarak başlattığı ve 'Sevk ve İskân Yasası'yla yüzyılın en önemli yer değiştirme uygulamasını başlatan gelişmeler, ulusal/uluslararası boyutta çok önemli sonuçlar doğurmuştur (Erşan, 2018:1). Daha önce uygulanan tehcir kanununun gerekçesinde, savaşan ordunun cephe gerisi emniyetiyle '*şehirlerdeki ve köylerdeki halkın güvenliğinin sağlanma hedefi*'nden söz edilmiş (Takvi-i Vekâyi 1333); bu nedenlerle de isyancıların hareket üssü olan köylerin tahliyesi zorunlu hale geldiği belirtilmiştir (BOA BEO, Süslü 1990, Demirel ve Takkaç 2007:264). Geline nokta Tehcir Kanunu savaş içinde Müslüman ve Ermeni halkın güvenliğini sağlama yanında - o günün askeri şartları yüzünden zorunlu alınmış bir karar olsa da- kararın tüm Ermeni halk için uygulanmasının doğru olmadığı yorumu pek çok otoritece de söylenebilmiştir. Ancak Doğu Anadolu, sahil bölgeleri, Sivas gibi yol güzergâhı ve Ermeni olaylarının patlak verdiği bölgelerde tehcir kararlarının uygulaması kamu güvenliği açısından oldukça uygun bir yaklaşım olarak görülmüştür (Demirel ve Takkaç, 2007:274). Hangi açıdan bakılırsa bakılsın insan ve grupların zorunlu göç etme sürecinin yürütülmesi, tarih boyunca sancılı bir göç olayı olarak hafızalarda kalmıştır. Tarihe en büyük zorunlu göç olarak geçen Ermeni tehciri, sayılan nedenlerle başlamış; yaşanan zorunlu göç sırasında ve sonrasında pek çok sorunu da beraberinde getirmiştir.

Ermeni toplumu, Anadolu topraklarında yaşadıkları süreç boyunca kültürel değerlerini de yaşam alanlarına yoğun bir şekilde yansıtmıştır. Tehcir öncesi Ermenilerin buldukları bölgelerde yaşattıkları sosyo-kültürel değerler, kendilerine has kimlik ve bellekle oluşturdukları mekânsal düzenleme kararları ve onlara özgü zanaat ve yapı işçiliği gibi önemli değerler, iki milletin yakın teması ve komşuluk ilişkileri sayesinde aktarılabilmektedir. Bu nedenle Anadolu'nun pek çok noktasında, Ermeni yapı ustalarının bıraktığı eserler ve öğretiler, nesilden nesile aktarılmış ve Müslüman/Türk nüfus tarafından da devam ettirilmiştir. Yapılarda özellikle el işçiliği, işleme/süsleme gibi konularda da öne çıkan Ermeni yapı ustalığı öğretileri, taklit edilemeyecek düzeyde büyük bir zanaatkârlıkla ortaya koyulmuştur. Bu anlamda günümüzde Anadolu'nun pek çok noktası hâlâ bu öğretileri ve uygulamaları yansıtan eserleri bünyesinde barındırmaktadır.

Sosyo-Kültürel Değişim Geçiren Geleneksel Kırsal Yerleşim Örnekleri

İnsanların çeşitli nedenlerle yaşadıkları yerleri terk edip farklı yaşam alanlarına adapte olma süreci olarak kabul edilen '*göç, aslında bir zorunluluk hikâyesidir*' (Arslan, 2018:122). Yıllardan beri deneyimlenmiş olan istemli veya zorunlu göç, mübadele, terk ve tehcir gibi nedenlerden dolayı yüz binlerce insanın hayatı da bu süreç nedeniyle değişimlere uğramıştır. Çeşitli nedenlerle yer değiştiren göçmenler, farklı kültür yapısına sahip olmalarından dolayı, yeni yaşamaya başladıkları yerleşim alanlarını da kendi talepleriyle şekillendirmeye başlamışlardır. Göçmenlerin kendi özgün kültürel

yapıları ve gündelik yaşamdaki talep ve tercihleri, yeni yaşamaya başladıkları yerleşim dokularını da bazı biçimlendirmeye başlamıştır.

İstemli ve zorunlu göçlerle el değiştiren kırsal yerleşim alanlarında, mekân tercihleri ve kullanım değerleri bu nedenlerle değişimlere uğramıştır. Bunun nedeni yeni yerleşen birey/toplulukların farklı sosyal yapılara, gündelik alışkanlıklara ve kültürel değerlere sahip olmalarındandır. Bu bağlamda ele alınması gereken mimari yapıların, aslında sosyal değerler ve normlarla biçimlendiğini kabul etmek gerekir. Mekânlar sadece fiziksel taleplerle değil, yaşanan toplumun kültürel birikimiyle de var olur ve mevcut yaşamını sürdürebilir. Bu nedenle mimarlık ve kültür arasındaki bu sıkı ilişkiyi kabul eden akademik çevreler, son dönemlerde önemli çalışma alanı olarak bu iki disiplini ayrılmaz bir ikili olarak kabul etmişlerdir. Farklı kültürler tarafından tasarlanan ve inşa edilen ürünleri anlamada mimari yapıların analizi en önemli desteği sunmaktadır (Atik ve Erdoğan, 2007:21). Bu bağlamda mekânsal yapının tasarım parametreleri, yapı biçimleri, birbirlerine göre konumları ve seçilen yapı malzemelerinde kullanılan ürünler, o mekânı kullanan insan topluluklarının sosyal yapılarını ve kültürel kimliği hakkında önemli ipuçları vermektedir (Tutkun, 2015:1). Çünkü birey yâda toplulukların kültürel birikim ve becerileri sayesinde, doğal çevrede var olan malzemeler mekân tasarımını var etmiş ve biçimlenmiştir. Buradan hareketle yapı malzemelerinin fiziki doğal çevrede bulunmasından ziyade, onun nasıl işlendiği ve insan için nasıl bir mekân ögesi olduğu daha önemli bir konudur. Bazen aynı doğal çevrede birbirinden farklı mimari yapılar hayat bulur, bunun temel nedeni kültürel farklılıklardan dolayı farklı mekânsal taleplerin olmasıdır (Aksoy, 2018:49). Ancak göçün zorunlu ya da istemli olması fark etmeksizin; birbirleriyle iç içe ve dostça ilişkilerle, bir arada yaşayan toplumlardan birinin terki durumunda çoğunlukla kalan toplumun, gidenlerin kültürünü bir süre daha yaşattığını ve hatta kimi zaman eski tarihlerden günümüze kadar ulaştırabildiğini belirtmek mümkündür.

Türkiye'nin pek çok bölgesinde yaşamış olan Ermenilerin Ermeni tehciri kararıyla zorunlu göç etmek durumunda kaldıkları pek çok yerleşim alanı ve belde bulunmaktadır. Kayseri'de 18, Kocaeli'de 16, Kars'da 65, Iğdır'da 15, Malatya'da 14, Hatay'da 11, Eskisehir'de 1, İstanbul'da 4, Kastamonu'da 12, Antep'de 2, Gümüşhane'de 6, Giresun'da 7, Hakkâri'de 1, Kırıkkale'de 1, Kilis'de 1 ve Kırklareli'de de 1 Ermeni köyü / beldeyi söz edilen tehcir kararıyla boşaltılmıştır. Malatya ilinde 14 Ermeni köy veya belde yer alırken, bunlar tehcirden sonra boşaltılmış ve sonrasında bu alanlara farklı etnik kökenli Türk, Kürt, Müslüman, Alevi ve Türkmen göç grupları yerleşmiştir. Malatya ilinde tehcirden etkilenen yerleşim alanlarını sıralamak gerekirse;

- Darende İlçesinde yer alan Günpınar Köyü, Yukarıulupınar Köyü, Çukurkaya Köyü, Aşağıulupınar Köyü,
- Arapgir İlçesinde yer alan Boğazlı Köyü, Kayakesen Köyü, Yaylacık Köyü,
- Hekimhan İlçesindeki Hasançelebi Köyü,
- Malatya Merkez yerleşim alanlarından olan Orduzu Beldesi, Tecde Mahallesi ve Su Mahallesi,
- Yazıhan İlçesinden Buzluk Köyü,

- Yeşilyurt İlçesinden Bostanbaşı Beldesi ve Yeşilyurt İlçesinin bazı yerleşim alanlarıdır.

Sayılan 14 yerleşim alanı, Ermeni köy veya beldeleri olarak adlandırılmıştır. Ermeni tehcirinden sonra ise sayılan bölgeler boşaltılarak yerine farklı sosyo-kültürel yapılara sahip yeni göçmenler yerleştirilmiştir. Bu yerleşim alanları şimdilerde halk arasında Alevi Köyü, Sünni Türk Köyü veya Türkmen Köyü gibi yeni isimleriyle de bilinmektedir (URL-2).

Zorunlu göçlerde hemen her göçmen topluluğu, bir yandan yeni vatanına uyum sağlamaya çalışırken, diğer bir yandan da doğduğu toprakların onlara verdiği kimlik ve kültürü yeni vatanlarında yaşatmaya çalışmışlardır. Ermeni tehcirinden sonra terk edilen yaşam alanlarına yeni göçmenler yerleştirilmiş ve bu alanlarda yeni yaşamlar var olmuştur. Yeni göçmen toplulukları yeni yerlerinde yaşamlarına devam ederken, o toprakların eski sahiplerine ait kültür ve mekânsal düzenlemelere kimi zaman kısmen sahip çıkılmış, kimi zaman da terk ederek bazı değerlerin tahrip olmasına -hatta yok olmasına- izin verilmiştir. Bu bağlamda Anadolu'da sosyo-kültürel değişimler geçiren kırsal yerleşimler incelendiğinde, çoğunlukla inanç konusundaki farklılıklardan dolayı ibadet yapılarının kullanım dışı kaldığını, yerleşimi terk eden kullanıcıların Hristiyan olması durumunda, geride bıraktıkları kilise yapılarının günümüze harap hâlde ulaştığını ifade etmek mümkündür (Olğun ve Yörür, 2020). Sivil mimarlık yapıları ise kimi zaman terk edilerek yerine aynı yerleşim içinde, farklı alanlarda yapılar inşa edilmiş; kimi zaman da göç edenlerden kalan yapılar, yeni sakinleri tarafından büyük veya küçük ölçekte değişikliklerle birlikte kullanılmaya devam edilmiştir. Bu bağlamda göçün yaşandığı birçok yerleşim, mekânsal açıdan kendine özgü niteliklerini geliştirmiş ve günümüze de bu şekilde ulaşmıştır.

Malatya/Darende Günpınar Kırsal Yerleşimi

Anadolu'da yer alan pek çok yerleşim gibi Malatya, kendine özgü coğrafi nitelikleri, köklü tarihi, mimari ve kültürel özellikleriyle zengin bir alana sahiptir. Bu anlamda içinde yer aldığı Doğu Anadolu Bölgesi'nin stratejik yollarının kesiştiği bir noktada bulunmakta ve jeopolitik konumuyla da Anadolu'nun önemli yerleşim merkezlerinden biri olma niteliği taşımaktadır (Göğebakan, 2002). Coğrafi açıdan bakıldığında Doğu Anadolu Bölgesi'nin batısında ve Yukarı Fırat Bölümü'nde konumlanan Malatya, çeşitli plato, vadi ve dağlar üzerine kurulan bir yerleşim alanına sahiptir. Doğusunda Elazığ, batısında Kahramanmaraş, kuzeyinde Erzincan ve Sivas, güneyinde Adıyaman ve güneydoğusunda ise Diyarbakır bulunmaktadır (Demirbağ, 2013) (Şekil 1).

Şekil 1. Malatya'nın Türkiye içindeki konumu ve ilçeleri (URL-3).

Malatya, coğrafi konumu sayesinde üç farklı karasal iklim tipinin görüldüğü bir noktada yer almaktadır (Sağlam vd., 2013). Bu durum, yerleşimdeki bitki örtüsü çeşitliliğinin fazla olmasında da etkilidir. Ayrıca Fırat havzasında bulunması nedeniyle zengin su kaynaklarına sahiptir (Demirbağ, 2013). Tüm bu nitelikler, tarih boyunca yerleşimin pek çok medeniyet tarafından ilgi odağı olmasını sağlamıştır.

Malatya'nın tarihsel süreci incelendiğinde, insanlık tarihinin en eski yaşam alanlarından biri olduğu dikkati çekmektedir. Bu anlamda yapılan araştırmalarla Neolitik Çağ'dan itibaren bir yerleşim alanı olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Neolitik, Kalkolitik ve Eski Tunç Çağlarında önemini koruyan Malatya; Hitit, Asur ve Urartu dönemlerinde de stratejik bir yerleşim alanı olmaya devam etmiştir (Ağaldağ, 2016). Bununla birlikte Kapadokya Krallığı, Slevkos ve Pontus yönetimi, Roma, Bizans, Sasani ve Arap toplulukları, yerleşimde hâkim olan yönetimlerden bazılarıdır (Umar 1998, Sağlam vd. 2013, Ağaldağ 2016). Türk-İslam döneminde Danişmentli, Selçuklu, İlhanlı, Eretna ve Memlûk yönetimleri altına giren Malatya, Yıldırım Bayezid'in çabalarıyla Osmanlı topraklarına katılmıştır (Metin 2013, Zengin 2017). Osmanlı Vilayet Sâlnâmeleri, yerleşimin süreç içinde çeşitli vilayetlere bağlı bir sancak olduğunu ve günümüzde Eski Malatya (Battalgazi) denilen alandan Aspuzu olarak bilinen bölgeye taşınarak yer değiştirdiğini ve bu şekilde günümüz Malatya kent yerleşiminin oluştuğunu göstermektedir (Yapıcı, 2014).

Malatya, günümüzde hızla göç alan ve gelişen bir yerleşim alanı olarak, Doğu Anadolu Bölgesi içindeki önemini korumaktadır. Bununla birlikte 2012 tarihli ve 6360 sayılı On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'un kabulünden sonra büyükşehir statüsü kazanmış ve yerleşimin içinde yer alan kırsal alanlar, yasal açıdan mahalle olarak düzenlenmiştir (Malatya İstatistik Verileri, b.t.). Söz konusu kanunun kabulünden önce, pek çok kırsal alanda yoğun bir nüfus kaybının bulunduğunu belirtmek mümkündür.

Malatya'nın mimari gelişim süreci de tarihsel gelişimini irdelemek bağlamında büyük öneme sahiptir. Bu anlamda yerleşimin köklü geçmişinin izlerinin mimariye de yansıdığını belirtmek mümkündür. Pek çok anıt eserin yanı sıra sivil mimarlık örnekleri açısından da zengin olan Malatya'da, günümüze ulaşan bu eserlerin çoğunda Ermeni kökenli yapı ustalarının izlerine rastlanmaktadır. Bu anlamda Ermeni kültürünün, özellikle sivil mimarlıkta ve kırsal alanlarda bulunan mütevazı yapılarda etkisinin yoğun olduğu ifade edilebilir (Türkmen, 2015). Bu durumun en fazla görüldüğü yerlerden biri Malatya'ya bağlı Darende ilçesidir. Darende, Malatya'ya bağlı olan 13 ilçeden biridir. Yerleşim alanının batı çeperinde konumlanması nedeniyle kentin batıya açılan kapısı olarak nitelendirilmektedir. Kent merkezine yaklaşık olarak 120 km mesafede bulunmaktadır. Geçmişte güney-kuzey kervan yolu üzerinde bulunması nedeniyle önemli bir yerleşim merkezi olan Darende, dağlık yapısı nedeniyle dağınık bir yerleşme düzenine sahiptir (Şancı, 1996). Darende'nin tarihi süreci incelendiğinde, Geç Hitit, Frig, Roma, Bizans, Emevi, Danişmentli, Selçuklu, Memluklu, Eretna ve Dulkadirli ile 1516 yılından itibaren Osmanlı hâkimiyetinde bulunduğu görülmektedir (Sevin 1982, Yıldız 1982, Tuğlacı 1985:90). Pek çok medeniyetin etkisinde kalmasıyla yerleşim, kültürel ve mimari anlamda da zengin hâle gelmiştir.

Günümüzde Darende ilçesine bağlı olan 67 mahalle bulunmaktadır. Bunlardan 42 tanesi kırsal nitelik taşımaktadır (Olğun, 2021). Kırsal yerleşimlerden Yukarıulupınar, Aşağıulupınar, Çukurkaya, Yavuzlar ve Günpınar, geçmişte Ermeni kökenli halkın yoğun olarak yaşadıkları alanlar olarak bilinmektedir (URL-4). Çalışma kapsamında incelenen Günpınar'daki kültürel izlerin doku ve yapı ölçeğinde mekânlara yansımaları ve bu niteliklerin büyük oranda günümüze ulaşması, yerleşimi bu bağlamda incelemeye değer kılmaktadır.

Günpınar'ın Genel Nitelikleri ve Mekânsal Özellikleri

Günpınar kırsal yerleşimi, Darende ilçesinin orta-batı bölgesinde yer almaktadır (Şekil 2). Çok sayıda geleneksel yapıdan oluşan yerleşimin ilçe merkezine uzaklığı yaklaşık 8 km; Malatya kent merkezine uzaklığı ise yaklaşık 126 km'dir. Kısmen engebeli bir arazi üzerinde yer alan Günpınar'da nüfus, 2020 verilerine göre 317'dir. Geçmiş yıllardaki nüfus verilerine bakıldığında ise genel olarak azalma eğilimi olduğu belirtilebilmektedir (Olğun, 2021).

Şekil 2. Günpınar'ın uydu görüntüsü (a) (Tapu ve Kadastro Müdürlüğü, b.t.) ve genel görünümü (b) (2020).

Günpınar'ın tarihi ile ilgili kaynaklar incelendiğinde, yerleşimin 1902 yılında Aşodi; 1946 yılında ise Aşudu adıyla kayıtlara geçtiği görülmüştür. 20. yy'ın başında bir Ermeni yerleşimi olduğu bilinen Günpınar'da 1914 yılında 1103 Ermeni vatandaşın yaşadığı bilgisi bulunmaktadır (Nişanyan Haritası, b.t.). Günümüzde ise yerleşimde yaşayan Ermeni kökenli kullanıcı bulunmamaktadır.

Osmanlı arşivlerine bakıldığında, Malatya'da yaşayan Ermeni halkın tehciire tabi tutulduğuna dair herhangi bir veri bulunmamaktadır (URL-5). Ancak Ermeni kaynakları bunun tersini göstermekte ve Malatya'da yaşayan Ermenilerin tehcirle bölgeden uzaklaştırıldığı belirtilmektedir (URL-6). Günümüzde Günpınar'da yaşayan halk ile yapılan sözlü görüşmelerde ise 1940'lı yıllara kadar buradaki Ermeni nüfusun varlığını sürdürdüğü belirtilmektedir (E. Tuncay, kişisel görüşme, 10 Haziran 2021). Ayrıca yerleşimin günümüzdeki sakinleri, Günpınar'ı Ermenice adı olan Aşudu ile nitelemeye devam etmektedir (URL-7).

Günpınar'a doku ölçeğindeki mekânsal nitelikler açısından bakıldığında, yerleşimin merkezde bulunan bir cami yapısı etrafında şekillendiğini belirtmek mümkündür. Köy meydanı da bu caminin önünde yer almaktadır. Ayrıca merkezden daha uzak bir noktada, yapımı 1700 yılına tarihlenen bir cami yapısı daha

bulunmaktadır. Ancak merkezde bulunan caminin, tarihi cami yapısına göre daha yoğun kullanıldığı belirtilebilmektedir. Ayrıca tarihi cami yapısıyla bağlantılı olan bir meydan da bulunmamaktadır.

Günpınar'da Ermeni nüfusun yoğun olduğu dönemde, çeşitli Hristiyan ibadet yapılarının da bulunduğu bilinmektedir. Bunlardan bazıları Surp Hagop Manastırı ve Surp Asdvadzadzin Kilisesi'dir. Bu yapılardan hiçbiri günümüze ulaşamamıştır. Ancak alanda yapılan çalışmalarda, sözlü görüşmelere de dayanılarak Surp Asdvadzadzin Kilisesi'ne ait olduğu düşünülen yapı kalıntılarına rastlanmıştır. Bu kalıntılar günümüzde, yerleşimin merkezine yakın bir noktada ve bahçe içerisinde, tanımsız bir alanda yer almaktadır (Şekil 3).

Şekil 3. Günpınar'da Surp Asdvadzadzin Kilisesi'ne ait olduğu düşünülen yapı kalıntıları (2020).

Günpınar'da bulunan sivil mimari örneklerine bakıldığında genellikle sade, süslemesiz, tek katlı ve çıkması olmayan yapıların yaygın olduğu görülmektedir. Ancak istisnai olarak bazı örneklerin diğerlerine göre daha büyük boyutlu ve çıkmalı olduğu görülmüştür. Yörenin yaşlılarıyla yapılan sözlü görüşmelerde; bu yapılardan pek çoğunun Ermeni kökenli ustalar tarafından yapıldığı öğrenilmiştir (S. Güneş, kişisel görüşme, 10 Haziran 2021). Geleneksel niteliklere sahip olan bu yapılardan bazıları terk edilirken, bazıları ise günümüzde Türk nüfus tarafından kullanılmaya devam etmektedir.

Günpınar'da yer alan konutlar, yapısal özellikler bakımından ve iç mekân kullanımını anlamında incelemeye değer niteliklere sahiptir. Kerpiç bloklarla inşa edilen bu yapıların çıkmalı olanlarında, ahşap malzeme ile hımış yapım tekniği de görülmektedir. Avlulu ve avlusuz olarak ikiye değerlendirilebilecek olan bu yapılardan avlulu olanlarda, odalara bir eyvan aracılığıyla ya da avludan direkt geçiş sağlanırken; avlusuz olanlarda ise odalar arasında geçişi sağlayan sofa mekânı bulunmaktadır. Ayrıca sofaların da oda gibi yeme-içme, dinlenme, misafir ağırlama ve uyuma gibi işlevlerle kullanıldığı görülmüştür. Çıkmalı olanlarda genellikle bu çıkmanın bulunduğu oda, 'başoda' olarak adlandırılmaktadır. Özgün durumda bu odayı, evin en yaşlı bireyinin kullandığı bilinmektedir.

Günpınar'da tarihi oldukça eskiye dayanan konut yapılarının içinde, tamamen özgün olan bir yapı bulunmazken; basit müdahalelerle özgünlüğünü kısmen yitirmiş olanların oranı %85,29'dur (Olğun, 2021). Bu müdahaleler kapı-pencere doğramalarının modern malzemelerle değiştirilmesi, çatı örtüsündeki değişiklikler, sıva-

boya değişiklikleri gibi etkenlerle gerçekleşmektedir. Ancak mekânsal anlamda ve kullanım biçimi olarak büyük bir müdahale görülmemektedir. Bu da yerleşim alanının eski sahiplerinin bıraktıkları pek çok yapının fonksiyonu, formu ve karakteristik özelliklerinin korunarak yeni kullanıcıların yaşamlarına dâhil ettiklerini göstermektedir.

Değerlendirmeler ve Sonuç

Geleneksel kırsal alanlarda göç, terk, mübadele veya tehcirle yaşanan yer değişimleri, bölgeyi terk edenden farklı bir biçimde yeni nüfus grupları kendi sosyal, kültürel ve mekânsal alışkanlıklarını ortaya koyarak bir takım değişimler başlatmışlardır. Anadolu'da yaklaşık bin yıllık bir geçmişle bir arada yaşamayı başarmış olan Ermeni ve Türk toplumlarının ilişkilerinde zaman zaman dalgalanma, iniş çıkışlar olsa da, dostane ilişkileri 19. yy. başlarına kadar sürdürülmüştür. İki milletin komşuluk ilişkileri ve aynı beldeyi paylaşmadan dolayı kültürel miras paylaşımı, ortak gündelik yaşam düzlemleri birlikte sosyo-kültürel yaşamı paylaşmalarına imkân sağlamıştır. Özellikle kuyumculuk, zanaat, yapı işçiliği ve kunduracılık gibi Ermenilerin özel başarıları alanlardaki birikimlerini paylaşmaları, çeşitli iş kulvarlarında Türk gençlerine yeni imkânlar sağlamıştır. Bu ilişkiler sosyo-ekonomik yaşam şartlarını yükseltmek için kentlere göç veya çeşitli dönemlerde yaşanan tehcirle kadar sürmüştür.

Yaşanan zorunlu göç süreçleri, bölgede var olan toplumsal yaşamı, kültürel değerleri, gelenek/göreneklere ve yerleşim alanının sahip olduğu mekânsal düzeni de yakından etkilemiştir. Konu, özde kırsal yerleşim alanları açısından ele alındığında, modernleşmeye koşut bir biçimde -özellikle genç kuşakların köyleri terk edip kentlere doğru göçüyle birlikte- sahip oldukları eski kültürlerini yaşatmada önemli kayıpların da yaşandığını söylemek gerekir. Kırsal yerleşim alanlarındaki dokunun el değiştirmesi, fiziksel ve kültürel bazda pek çok revizyona sahne olmuştur. Tehcir kararının üzerinden geçen uzun süre içinde kırsal yerleşim alanlarının bazı kültür yapıları ve mekânlarında halen eski kültür yaşatılmaktayken, dini yaşamdan referans alan kültür alışkanlıkları ve mekânsal kararlara ise özellikle yüz çevrilmiş hatta bunların yok olmasına/tahrip olmasına izin verilmiştir.

Göç sonucunda göçmenlerin sahip olduğu tarihsel bellek, kültürel değerler ve mekân anlayışlarında da önemli değişimler yaşanmıştır. Bu bağlamda çalışma alanı olan Malatya Darende'nin Günpınar Köyü yaşanan tehcirden önemli bir biçimde etkilenen yerleşim alanındaki değişimler ve kısmen korunabilen nitelikler şu şekilde sıralanmıştır;

- Köyün eski kullanıcıları olan Ermeni kökenli halk, Günpınar yerleşim alanlarını kendi gelenek, görenek ve inançları doğrultusunda şekillendirmişler ve önemli bir kültürel miras bırakmışlardır.
- Ermenilerin yaşamlarının merkezine aldıkları dini yapılar, yerleşimin odak noktasında yer almakta idi. Beldedeki açık kamusal alan ve konut yapıları, sokaklar aracılığıyla -şu anda harabe durumda olan- Surp Asdvadzin Kilise yapısına çıkmaktaydı. Yeni yerleşen Müslüman Türkler, Surp Asdvadzin Kilisesini kullanmadıkları için yapı terk edilmiş, yeni yapılar ise bu merkezden uzak olarak inşa edilmeye başlanmıştır.

- Kırsal yerleşim alanında Ermenilerin kimlik değerlerini yansıtan belleğin sadece konut yapılarındaki form, fonksiyon, yapı malzeme seçimleri ve işçilik değerleri gibi özgün mimari kararlarda yaşatılmıştır. Eski ermeni yapı ustalarının yapım sistemleri yerleşim alanda yapılan yeni yapılar için de rehber kabul edilmiştir.
- Müslüman Türkler, mevcut yerleşim alanının merkezini eski camileri ve kendi inşa ettikleri cami olarak kabul etmişler ve beldenin genişlemesini bu yönde değiştirmişlerdir. Böylece eski dönemin dini yapısı olan Surp Asdvadzin Kilisesi, günümüzde köyün dışında kalmış; hatta bir bahçe içerisinde tamamen yok olmaya yüz tutmuştur.
- Yerleşim alanının eski sahibi olan Ermenilerin yapı tasarımı ve yapımındaki ustalıkları, sahip oldukları yapım teknikleri ve işçilikleri taşıdığı özgünlüklerden dolayı Müslüman Türklerce de yaşatılmaya çalışılmaktadır. Günpınar Köyünün eski sahiplerinden kalan pek çok yapı, form, fonksiyon, yapım teknikleri ve özgün karakteristik özellikleri açısından korunarak yeni kullanıcıların sosyal yaşamlarına hala ev sahipliği etmektedir.
- Günpınar Köyünün yeni sahipleri olan Müslüman Türklerin çocuk ve torunları, kendi özgün sosyo-kültürel değerleri ve normlarına göre günlük yaşamlarını ve ilişkilerini sürdürmeye devam etmektedir.
- Bölgede Ermeni dilini bilen eski komşular ve bunların çocukları, artık ihtiyaç olmadığı için bu dili ve geleneklerini unutmuş durumdadırlar.
- Yerleşim alanında değişen sosyo-kültürel yaşam, yeni pazaryeri kültürü, köy kahvesi ve cami önündeki meydan gibi yeni mekânsal talepleri yaratmıştır.
- Göçmenlerin çocuklarının son zamanlarda yeni fırsatlar için kentsel alanlara göç etmeleri, kendi kimlik ve kültürlerinin sürdürülebilirliğinde aksaklıklar yaşatmış ve sahip olunan gelenek/göreneklerin yeni kuşaklara aktarılmasındaki devamlılığı tehlikeye sokmuştur.
- Yerleşimde önemli bir kültürel değişim yaşanmış olsa da konut yapılarının köklü bir değişim geçirmediği; mekânsal olarak özgün pek çok değerlerini koruduğu tespit edilmiştir.
- Yapılarda görülen özgün avlu mekânlarının, Malatya yöresi kırsal mimarisinde yaygın olmamasına rağmen, Ermeni mimari kültüründe yer alması nedeniyle Günpınar'da korunmuş olduğu görülmektedir.
- Bölgedeki yapılarda -geçmişi oldukça köklü olan- çıkma/cumba gibi yapısal elemanların varlığının devam ettirilmesi, Ermeni yapı kültürünün devamlılığı ve korunabilmesi açısından olumlu gelişmeler olarak değerlendirilmektedir.
- Ermeni yapı ustalarının yanında çalışma fırsatı bulanların kendini yetiştirerek '*aranan nitelikli yapı işçi, kalfa ve ustası olabilme bilgi birikimi*' sağlamış ve bunu bir sonraki kuşağa da aktarma zenginliğini ve devamlılığını yaratmıştır. Sadece bu yerleşim alanıyla sınırlı olmayan bu *mimari bilgi mirası*

ve mesleki değeri' hemen her yöredeki yapı imalat süreçlerinde aranan bir kartvizit ve kolay iş bulunabilen bir meslek sektörü de yaratmıştır.

- Yerleşimin günümüzdeki kullanıcılarının, hâlâ Günpınar'ın Ermenice adı olan *Aşudu*'yu kullanmaları hatta kendilerini *Aşudulu* olarak tanıtmaları; buradaki özgün kültürün tamamen yitirilmediğini ve hoşgörünün devamlılığını göstermesi açısından oldukça önemlidir.

Bu veriler ışığında çeşitli sebeplerle yer değiştiren yâda değiştirmek zorunda kalan bireylerin, gittikleri her coğrafyada yeniden var olma ve yeniden sosyo-kültürel yapısını yaşatabilmenin ne denli zor olduğu ortaya konmuştur. Yer değiştirmeler sonucunda farklı gereksinimlerle şekillenen yeni yaşam çevreleri, özellikle geleneksel kırsal yerleşim alanlarındaki değerleri ve kültürel bütünlüğün varlığını tehlikeye sokmuştur. Kırsal yerleşim alanında kullanıcı terkinden kaynaklı; mekân yapılarında, ortak etkileşim alanlarında, sokak dokularında, dini ve kültürel yapılarda da önemli eskime, köhneme, yok oluş gibi nitelendirilebilecek önemli fiziki değişimler de yaşanmıştır. Buradan hareketle zorunlu göç alan ve veren yerleşim alanlarında ne tür sosyal sorunlarla karşılaşıldığı, göçenlerin geride bıraktığı kültürel ve mekânsal değerlerin ne kadarının yaşatılabildiği konusu ortaya konmaya çalışılmıştır.

KAYNAKLAR

Adak, Hülya. 2011. "Ötekileştiremediğimiz Kendimizin Keşfi": Yirminci Yüzyıl Otobiyografik Anlatıları ve Ermeni Tehciri". Tarih Toplum ve Yeni Yaklaşımlar, 5, 231-253.

Ağaldağ, Sebahattin. 2016. "Malatya Eskiçağ Tarihi". 1. Baskı, Malatya: Malatya Valiliği Malatya Kitaplığı Yayınları.

Akkayan, Taylan. 1979. "Göç ve Değişme". İstanbul: İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Basımevi.

Aksoy, Serap. 2018. "Türkiye'nin Tek Ermeni Köyü Vakıflı Köyü (Hatay-Samandağ) Üzerine Bir Toplumsal Coğrafya Araştırması". Yüksek Lisans Tezi. Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi.

Arslan, Fatih. 2018. "Sosyokültürel Değişim ve Göç Çağrışımları: Mustafa Kutlu Öykülerinde Yolda Olmak". Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi, 16(6), 121-129.

Atay, Tayfun. 2005. "Ermeni Sorunu Tarihî Olduğu Kadar, Yaşayan Bir Sorundur: Belge, Belleği Değiştiremez". Birikim 193/194, 146-148.

Atik, Damla ve Erdoğan, Nevnihal. 2007. "Geleneksel Konut Mimarlığını Etkileyen Sosyo Kültürel Faktörler: Edirne'de Şinasi Dörtok Evi", Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi, 1(8), 21-27.

BOA (Bab-ı Âlî Evrak Odası), BEO (Başbakanlık Osmanlı Arşivi), No.326758.

Çakır, Sabri. 2011. "Geleneksel Türk Kültüründe Göç ve Toplumsal Değişme". SDU Faculty of Arts and Sciences, 24, 124-142.

- Çil, Ela ve Kul, Nurşen. 2015. "İldırı: Yerleşilemeyen Köy". Kırsal Yerleşimler. Mimarlık 381 (Ocak-Şubat Sayısı), 65-69.
- Cüceloğlu, Doğan. 2010. "İnsan ve Davranışı - Psikolojinin Temel Kavramları". 19. Baskı, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Demirbağ, Hasan. 2013. "Zaman Siyah Beyaz Akarken Malatya". 1. Baskı. Malatya: Malatya Valiliği Malatya Kitaplığı Yayınları.
- Demirel, Muammer ve Takkaç, Mehmet. 2007. "Ermeni Demirel i Anıları Üzerine". A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 33, 263-276.
- Erşan, Mesut. 2018. "Dünden Bugüne Türk-Ermeni İlişkilerine Genel Bir Bakış ve Ermeni Tehciri". Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yakın Tarih Dergisi, 1(4), 1-10.
- Gögebakan, Gökür. 2002. "XVI. yüzyılda Malatya kazası (1516-1560)". Doktora Tezi. Malatya: İnönü Üniversitesi.
- Göka, Erol ve Beyazyüz, Murat. 2013. "Türk Ermeni Sorununun Psikolojik Boyutu". Ermeni Araştırmaları, 44, 123-164.
- Malatya İstatistik Verileri, (b.t.). <<https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>> Erişim Tarihi: 18.06.2021.
- Metin, Tülay. 2013. "Selçuklular Döneminde Malatya". 1. Baskı. Malatya: Malatya Valiliği Malatya Kitaplığı Yayınları.
- Olğun, Tuba Nur. 2021. "Malatya Yöresi Kırsal Kerpiç Mimari Mirasın Nitelikleri, Koruma Sorunları ve Öneriler". Doktora Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Olğun, Tuba Nur ve Yörür, Neriman. 2020. "İzmir Urla, Nohutalan Mahallesi (Köyü) Kırsal Doku Özellikleri ve Koruma Sorunları". Social Sciences Studies Journal 6(73), 4865-4886.
- Özcan, Yusuf Ziya. 1998. "İçgöç Tanımı ve Verileri ile İlgili Bazı Sorunlar", Türkiye'de İçgöç Sorunsal Alanları ve Araştırma Yöntemleri Konferansı Bildirileri, (6-8 Haziran 1997, Bolu-Gerede), İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, 78-90.
- Ölçer Özünel, Evrim. 2021. "Eşiktekiler Gecekondu Folklorunda İnsan-Zaman-Mekân". Ankara: Grafiker Yayınevi.
- Özer, İnan. 2004. "Kentleşme Kentleşme ve Kentsel Değişme", Bursa: Ekin Kitabevi.
- Peker, Mümtaz. 1998. "İzmir'e Göçler ve Mekân Olgusu". II. Uluslararası İzmir Sempozyumu – Tebliğler, İzmir: Ege Üniversitesi Araştırma ve Uygulama Merkezi, 91-101.
- Sağlam, Faik, Korkmaz, Bülent, Bilgin, Zeynal, Demirbağ, Hasan ve Memiş, Ekrem. 2013. "Malatya Kent Rehberi". 1. Baskı. İstanbul: Seçil Ofset.
- Sevin, Veli. 1982. "Firigler" mad. İstanbul: Anadolu Uygurlukları Ansiklopedisi, C. II. 242.

Sepetçioğlu, Tuncay Ercan. 2014. "İki Tarihsel "Eski" Kavram, Bir Sosyo-kültürel "Yeni" Kimlik: Mübadele Nedir, Mübadiller Kimlerdir?". Türkiye Sosyal araştırmalar Dergisi, 18, 49-77.

Süslü, Azmi. 1990. "Ermeniler ve 1915 Tehcir Olayı", Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Rektörlük Yayınları.

Şahin, Kadir. 2008. "Aydın Örneğinden Hareketle Göç ve Kentle Bütünleşme: Kemer ve Osman Yozgatlı Mahalleleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma". Yüksek Lisans Tezi, Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi.

Şancı, Fuat. 1996. "Darende'de Hüseyin Paşa Hamamı". Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, 3, 79-96.

Takvim-i Vekâyi. No.2189, 18 Receb 1333 - 19 Mayıs 1331.

Tapu ve Kadastro Müdürlüğü, (b.t.). <<https://parselsorgu.tkgm.gov.tr/>> Erişim Tarihi: 20.06.2021.

Tekeli, İlhan. 1990. "Osmanlı İmparatorluğu'ndan Günümüze Nüfusun Zorunlu Yer Değiştirmesi ve İskân Sorunu", Toplum ve Bilim, 50, 52-58.

Tekeli, İlhan. 2006. "Yerleşme Yapıları ve Göç Araştırmaları", Değişen Mekân-Mekânsal Süreçlere İlişkin Tartışma ve Araştırmalara Toplu Bakış: 1923-2003 (Ed. Ayda Eraydın), Ankara: Dost Kitabevi, 68-83.

Tuğlacı, Pars. 1985. "Osmanlı Şehirleri". İstanbul,

Tutkun, Murat. 2015."Kimlik/Kültür/Mekân Üçgeninde Bir Tarihi Merkez: Sürdürülebilirlik Bağlamında Santa Harabeleri, Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 1, 1-34.

Türkmen, İlhan. 2015. "Tahrir Kayıtlarına Göre 16. Yüzyılda Malatya'da Ermeni Nüfusu". Social Sciences Studies Journal 16, 259-274.

Umar, Bilge. 1998. "Kappadokia, bir tarihsel coğrafya araştırması ve gezi rehberi". 1. Baskı. İzmir: Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları.

URL-1. "Tehcir". < <https://tr.wikipedia.org/wiki/Tehcir>> Erişim Tarihi: 20.07.2021.

URL-2. "Malatya ve İlçeleri Haritası". <https://malatya.ktb.gov.tr/TR-58282/ilce-haritasi.html>. Erişim Tarihi: 20.07.2021.

URL-3. "Ermeni Tehcir Köyleri". < <https://nisanyanmap.com/>> Erişim Tarihi: 18.07.2021.

URL-4. "Malatya'da bulunan Ermeni köyleri". <<https://www.facebook.com/Qizilbash/posts/1912982598813651/>> Erişim Tarihi: 30.07.2021.

URL-5. "Ermeni tehciri". <<https://malatyahaber.com/haber/malatya-ermenileri-ve-1930.07.2021.15-olaylari-iv/>> Erişim Tarihi: 30.07.2021.

URL-6. "Ermeni haber".
<<https://www.ermenihaber.am/tr/news/2019/04/24/Soyk%C4%B1r%C4%B1m-Ermenistan-Malatya-Sivas-Sebastia/153321>> Erişim Tarihi: 30.07.2021.

URL-7 "Aşodi (Günpınar)".
<[https://www.facebook.com/407336259402008/photos/a%C5%9Fodi\(g%C3%BCrp%C4%B1nar\)-malatya'n%C4%B1n-darende-il%C3%A7esine/963939353741693/](https://www.facebook.com/407336259402008/photos/a%C5%9Fodi(g%C3%BCrp%C4%B1nar)-malatya'n%C4%B1n-darende-il%C3%A7esine/963939353741693/)> Erişim Tarihi: 30.07.2021.

Yapıcı, Süleyman. 2014. "Osmanlı Vilayet Salnamelerinde Malatya (1869-1908)". 1. Baskı. Malatya: Malatya Valiliği Malatya Kitaplığı Yayınları.

Yeşilbursa, Behçet Kemal ve Ateş, Ayhan. 2008. "Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi Sonucu Kocaeli'ne İskân Edilen Göçmenler (1923-1930)". Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu-III, 2287-2304.

Zengin, Murat. 2017. "İlhanlılar-Eretnalılar-Memlûklular dönemi Malatya". 1. Baskı. Malatya: Malatya Valiliği Malatya Kitaplığı Yayınları.